

Nedostatočne reflektovaná skutočnosť, že jestvovanie ľudského druhu je sprostredkované technologicky a technicky, predstavuje v dnešnej etape doslova a do písmena aj hrozbu pre demokraciu. Potreba novej gramotnosti presahujúcej číre používanie a využívanie technológie, ktorá umožní aj sebaepochopenie a porozumeniu svetu, predpokladá aj technologické vzdelávanie, ktoré neredukuje technológiou len na jej materiálny, predmetný a funkcionálny substrát. V tomto smere je publikácia vítaným príspevkom k pochopeniu miesta, úlohy a relevantnosti techniky a technológie v súčasnom svete, ale zároveň výzvou reflektovať hrozby, ktoré so sebou prináša. Ostáva len vysloviť poľutovanie, že daná problematika nie je predmetom úvah aj domácich odborníkov, hoci politika vzdelania verbálne deklaruje informatizáciu školstva a poznatkovej ekonomiky. V tomto smere recenzovaná práca prináša aj inšpiratívne podnety a mali by po nej siahnuť nielen učitelia technologických disciplín, ale aj pedagógovia, psychológovia, sociológovia a antropológovia, ktorí sa venujú produkcii a distribúcii poznania a jeho spredmetneným výsledkom v podobe nových technológií a technických inovácií.

Tatiana Sedová

prof. PhDr. Tatiana Sedová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR

ZUZANA PARUSNIKOVÁ:

Rozum, kritika, otvorenosť: živý odkaz filozofie K. R. Poppera

Praha: Filosofia 2007, 335 s.

Osobitá kultúrna atmosféra Viedne na prelome 20. storočia, ktorú tak pôsobivo opísali napr. S. Zweig, S. Toulmin a A. Janik, zanechala pozoruhodné plody na poli umenia, vedy aj filozofie. Špecifický mix hudby, vedy a filozofie mal nezanedbateľný vplyv aj na K. Poppera (1902 – 1994), o čom napokon explicitne svedčí jeho intelektuálna autobiografia (*Věčné hledání*). Silne na neho zapôsobili aj sociálny útlak a bieda, čo zohrávalo úlohu v jeho sympatiách k socializmu a nakrátko aj ku komunizmu. Hoci nepatril do Viedenského krúžku, niektoré motívy a témy ho s ním spájali, napríklad problém demarkácie, problém odlíšenia empirickej vedy od metafyziky a motív racionality vedeckého skúmania. Tento aspekt vedie mnohých k tomu, že Popperova filozofia vedy sa pokladá za vnútornú opozíciu v rámci logického pozitivizmu. Z. Parusniková sa vo svojej monografii pokúša túto interpretáciu falzifikovať a ukázať Poppera ako originálneho mysliteľa, ktorého koncept racionalizmu má dosah aj na súčasné myšlienkové spory. Nech sa už jeho rehabilitácia metafyziky interpretuje akokoľvek, faktom zostáva, že Popper odmieta hlavné idey logického pozitivizmu: indukciu, verifikáciu, logickú analýzu jazyka vedy. Parusniková argumentuje v tom smere, že Popperov vklad a ideové dedičstvo spočívajú v jeho redefinícii rozumu, pričom negatívne vymedzenie rozumu paradoxne popperovské chápanie racionality posúva do spoločnosti s postmodernizmom. Podľa nej Popperov originálny prínos spočíva v jeho ideji radikálnej falzifikácie, ústiacej do chápania

rozumu ako negatívneho nástroja deštrukcie všetkých teoretických návrhov. Rozum teda nepodáva pozitívne potvrdenie pravdivosti teórie, hypotézy, návrhu ani potvrdenie ich platnosti, ba ani zdôvodnenie ich akceptácie. Táto optika negatívneho rozumu určuje architektonickú výstavbu a kompozíciu monografie, ktorá sa skladá zo štyroch kapitol, tematizujúcich jednak tri aspekty problematiky indukcie, jednak koncept negatívneho rozumu (*Logický problém indukcie: iluze racionálneho zdôvodnení*, s. 21 – 85; *Praktický problém indukcie: falzifikácie a vývoj vedy*, s. 89 – 152; *Psychologický problém indukcie: Popperova evolučná alternatíva*, s. 155 – 217; *Ratio negativa: výzva postmodernizmu*, s. 221 – 277; *Dovätek: jednota metódy empirických a spoločenských vied*; s. 277 – 315). Kniha zahŕňa aj dva Popperove listy autorke. Z. Parusniková svoje interpretácie podopiera najmä názormi D. Millera (idea racionálneho minimalizmu, asketizmu a deštruktivizmu), odmieta ako neadekvátne duchu aj litere Popperovho kritického racionalizmu jednotlivé snahy o vylepšenia i tézu, že racionalita nie je možná bez potvrdenia a zdôvodňovania. V jednotlivých kapitolách sa podrobne na podklade primárnej aj sekundárnej literatúry tematizujú problémy súvisiace so zavrnutím indukcie ako neplatnej metódy usudzovania, ale aj ako neplatného spôsobu akumulácie a rastu poznania. Veľký priestor je venovaný idei koroborácie, ktorá nie je podľa Poppera spojená s pravdou, lebo racionálne porovnanie dvoch teórií je možné jedine na podklade ich obsažnosti, informačného a explanačného obsahu. V prvej časti sa rozoberá aj myšlienka pravdeblížkosti (*verisimilitude*), vzťah falzifikácie a rozumu, pričom sa opakovane tvrdí, že pozitívne potvrdenie teórie nie je možné a že jediným racionálnym spôsobom hodnotenia teórie je snaha o jej vyvrátenie. Vedecké teórie, hypotézy vo forme všeobecných tvrdení sú de facto zákazmi, určujúcimi to, čo nesmie nastať. Čím je teda teória reštriktívnejšia, tým je podľa falzifikacionizmu lepšia. Zdôvodnenie smerujúce k istote je nezlučiteľné s rozumom a generuje nekonečný regres. Podľa Z. Parusnikovej riešenie spočíva v tom, „že jistota nesmie byť regulatívnym cieľom vedeckého poznání, pretože není racionální“ (s. 81).

Leitmotívom druhej kapitoly je Popperov obrat k epistemológii, jeho snaha ukázať, že aj logika objavu korešponduje s logikou falzifikácie; poznanie prebieha podľa schémy *pokus – omyl – návrh – vyvrátenie*. Autorka si podrobne všíma a komentuje diskusie a polemiky na LSE (medzi Popperom, I. Lakatosom a Th. Kuhnom), analyzuje Popperovo plaidoyer na obranu normatívnej filozofie vedy, jeho názory na rekonštrukciu pokroku vo vedeckom poznaní, názory na otázky epistemológie). Z. Parusniková neskrýva, že stojí na strane Poppera; v jeho deštruktívnom rozume nachádza viac inovácií a rebelstva než v Kuhnovom výklade normálnej vedy, pričom prednosti popperovského prístupu exemplifikuje na prípade Ignaza Semmelweisa a jeho výskumu horúčky šestonedielok. Idea, ktorú autorka v rôznych variáciách premieňa na drobné, sa týka Popperovho chápania rozumu a jeho kompetencií: „Popper činí zaujímavý filosofický pokus o sjednocení univerzální autority rozumu s neautoritatívním sebezpochybnujícím pojetím rozumu“ (s. 152). V tretej kapitole sa skúma psychologický aspekt indukcie v súvislosti s ideami poznania bez subjektu, rastu poznania, povahy poznávacieho procesu ako riešenia hádaniek, eliminácie omylov a kritickosti. V Popperovej evolučnej epistemológii sa prekračujú hranice stanovené záujmom v *Logike vedeckého skúmania* (český preklad J. Fiala 1997) a Popper asimiluje vedecké poznatky z biológie, neurológie, aby odpsychologizoval poznanie, pričom sa snaží aj inštinkty integrovať do exploračného správania tak ľudí, ako aj iných živočíchov. V tejto časti sa rozoberá aj idea troch svetov, ale Parusniková dôvodí, že model

poznávania v rámci evolučnej perspektívy vyvoláva skôr otázky o statuse epistemológie než zjednotenie kritického rozumu a dogmatických inštinktov, čo bola Popperova ambícia. „Zdá sa nám, že Popper ve svém řešení psychologického problému indukce chtěl dosáhnout příliš mnoho – představit deduktivně-falzifikační vzorec, který byl původně pouze metodologickou normou a maximu rozumu, jako univerzální model skutečného pohybu vědění zahrnující i biologickou lidskou konstituci“ (s. 217). Evolučnú popperovskú epistemológiu autorka hodnotí ako slabšiu stránku Popperovej filozofie vedy a poukazuje na nedostatky tzv. tretieho sveta bez subjektu, na konflikt rozumu a inštinktu.

Ratio negativa s akcentom na afinitu najmä s Derridovou pozíciou, namierenou voči fundujúcej úlohe rozumu, sa venuje štvrtá kapitola, pričom sa vychádza z interpretácie M. H. Hacohenovej. „*Ratio negativa* je koncepcií rozumu jako bořící síly bez legitimáčních pravomocí; likviduje pravdivostní nároky neustále a spontánně se vynořujících domněnek, aniž by nevyvrácené domněnky jakkoli pozitivně hodnotila, uspořádávala z jistoty ‚centra‘“ (s. 273). V ideí negatívneho vymedzenia rozumu sa vidí aj nástroj, pomocou ktorého treba pristupovať k politickej filozofii, čo demonštruje posledná časť knihy; otvorená spoločnosť je totiž stelesnením kritického a dialogického rozumu. Objektom autorkinho interpretačného záberu je aj dobový kontext a jeho rola pri objasňovaní Popperových obáv o demokraciu a slobodu, ktoré vyplývajú zo samotnej prirodzenosti človeka, jeho formulácia negatívneho utilitarizmu a meliorizmu. Idea otvorenej spoločnosti sa posudzuje aj v kontexte výziev našej prítomnosti, hlavne so zreteľom na kultúrny export západných civilizačných hodnôt a dejinný optimizmus.

Parusnikovej monografia vychádza jednak z dokonalej znalosti Popperovho diela, jednak z relevantných interpretácií. Autorkinou prednosťou je okrem iného aj to, že dokáže jasne sformulovať aj rekonštruovať argumenty za isté sledované riešenie aj proti nemu. Kniha predstavuje zaujímavý pohľad na Popperov kritický racionalizmus ako alternatívu postmoderných devalvácií rozumu a racionality s citom pre neošúchaný a novátorský pokus o hľadanie spoločného menovateľa: nefundujúcej racionality. Kniha prináša v domácom kontexte netradičný pohľad na Popperovu pozíciu v dejinách racionalizmu, presvedčivo ilustruje súvislosti medzi jeho filozofiou vedy a teóriou spoločnosti, pričom nezakrýva ani Popperove prešľapy. Kniha je dokladom toho, že aj tému, resp. postavu, ktorá je veľakrát prebraná a prepratá, možno spracovať nanovo a podnetne. V záplave publikácií venovaných racionalite vedy monografia Z. Parusnikovej určite nezapadne prachom a siahnu po nej nielen odborníci, ale všetci tí, ktorí sa snažia dešifrovať racionalitu aj mimo hraníc vedeckého poznania

Tatiana Sedová

prof. PhDr. Tatiana Sedová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR